

УДК 378.016

ГРИЧАНИК Наталія Іванівна,

асистент кафедри української мови, літератури та
методики навчання,
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
e-mail: grichanik73@gmail.com

**АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ВМІНЬ СТУДЕНТІВ
ЗДІЙСНЮВАТИ РОЗГЛЯД ЕПІЧНИХ ТВОРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ
«МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ»**

У статті проаналізовано реальний стан проведення викладачами систематичної роботи з формування вмінь аналізувати епічний твір студентами-філологами у процесі опанування курсу «Методика викладання зарубіжної літератури». Визначено критерії, показники та рівні їх сформованості. Виділено основні прогалини у фаховій підготовці майбутніх словесників.

***Ключові слова:** аналіз; критерії; рівні; епічний твір; спостереження; анкетування; індивідуальна бесіда.*

Постановка проблеми. Формування глобального інформаційного суспільства, гуманізація, індивідуалізація, демократизація освітнього процесу, впровадження європейських норм і стандартів у контекст вітчизняної університетської освіти, її сучасне реформування і докорінне оновлення, передбачені Законом України «Про вищу освіту», національною програмою «Освіта» (Україна XXI століття) та іншими нормативними документами, висувають істотно нові вимоги до якості підготовки майбутнього фахівця.

Викладання у вищому навчальному педагогічному закладі з урахуванням вимог Болонського процесу передбачає пошук новаторських підходів до професійно-методичної підготовки майбутніх учителів зарубіжної літератури, які повинні мати високий рівень теоретичних знань та чітко сформовані професійні вміння і навички, відповідний світогляд, систему цінностей та переконань. Одним із стратегічних векторів реформування вищої педагогічної освіти залишається питання навчання майбутніх учителів-словесників роботі з

текстом художнього твору. У зв'язку з цим постає необхідність проаналізувати сучасний стан порушеної проблеми у практичній діяльності педагогічних вузів, що дасть можливість виявити лакуни аудиторного навчання студентів, виокремити перспективні шляхи його вдосконалення у процесі вивчення методики викладання зарубіжної літератури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз психолого-педагогічних, літературознавчих та методичних досліджень дає підстави зробити висновок, що робота з текстом художнього твору – предмет наукового зацікавлення провідних учених. Специфіка літературознавчого аналізу в єдності форми і змісту розкривається у наукових роботах Г. Клочека, М. Наєнка, В. Марка, А. Ткаченка та ін. Методика проведення аналізу художнього твору в загальноосвітній школі залишається в колі наукових інтересів О. Ісаєвої, Ж. Клименко, Л. Мірошніченко, О. Куцевол, Г. Токмань, А. Вітченка та ін. Проте більшість наукових напрацювань стосуються загальноосвітньої школи, співпраці учнів та вчителів літератури. Тому можна стверджувати про відсутність діагностичних досліджень з проблеми навчання майбутніх учителів літератури шкільного аналізу художнього (епічного) твору.

Мета статті – розкриття особливостей роботи над текстом художнього твору в умовах аудиторного навчання та виявлення первинного рівня вмінь здійснювати аналіз прозового твору на заняттях з методики викладання зарубіжної літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. У проведенні констатуючого експерименту загалом взяло участь 11 викладачів і 260 студентів-філологів 4 курсу. Для вивчення сучасного стану сформованості вмінь аналізувати художні твори студентами-філологами та викладачами, які здійснюють їхню професійно-методичну підготовку, було використано традиційні емпіричні методи: анкетування, спостереження за навчальним процесом, індивідуальні бесіди з вчителями і студентами.

Метод спостереження дозволив з'ясувати загальні тенденції навчання студентів аналізу твору, дав можливість зробити наступні конструктивні висновки:

- обмеженість кількості аудиторних годин, зорієнтована насамперед на передачу нормативного компонента навчальної дисципліни, спонукає викладачів методики значно ущільнювати лекційний теоретичний матеріал, який, в результаті, подається не в повному обсязі;

- відсутність окремих практичних і лабораторних занять з тем дослідження; домінування традиційних методів, прийомів і видів навчальної діяльності, що значно гальмують процес вироблення у студентів професійно-методичних умінь і навичок аналізу прозових творів;

- зосередження уваги викладачів на здобуття студентами ґрунтованих теоретичних знань з літературознавчих дисциплін, натомість робота щодо вироблення у майбутніх учителів професійних умінь і навичок аналізувати художній твір не має системного характеру;

- ігнорування жанрової природи виучуваного твору значно звужує студентське розуміння його мистецької цінності.

Основними причинами такого стану речей є обмеженість можливостей студентів проявляти пізнавальну активність і самостійність у тлумаченні літературних явищ, фактів, художніх творів; відсутність, в основному, їх зацікавленості в професійному становленні, самовдосконаленні і самореалізації, продукуванні своїх знань учням; репродуктивний підхід до формування важливих професійно-методичних умінь і навичок.

Здійснюючи кількісний і якісний аналіз відповідей учасників констатуючого експерименту на запитання анкети, зробили висновок, що в цілому більшість студентів-філологів усвідомлюють важливість розвитку вмінь та навичок проведення шкільного аналізу у процесі їхньої професійно-методичної підготовки до викладання літератури в школі. 30% опитаних наголошують, що під час аналізу епічного твору необхідно звернути увагу на його обсяг, визначити систему образів, дослідити художньо-композиційні особливості, простежити, як вивчається твір за чинною шкільною програмою (монографічно, лише ключові епізоди). Більша частина студентів (52%) засвідчує, що аналіз, який проводять

учителі-словесники на уроках літератури, відрізняється від наукового аналізу своїм змістом, характером, спрямуванням і способами здійснення. На їх думку, учителі літератури враховують вікові та індивідуальні особливості учнів-читачів, специфіку проведення аналізу в середніх та старших класах, здійснюють індивідуальний підхід до своїх вихованців, беручи до уваги їх набуті знання, почуття та емоції, життєвий досвід тощо. 30% респондентів указують на те, що під час опрацювання твору в школі відбувається частковий синтез завдань наукового і шкільного аналізів, поступове створення колективного художнього образу, що фокусує в собі літературознавчі знання, емоційні переживання, асоціації, що виникли в процесі роботи над проблематикою, образною системою і художніми особливостями твору. Студенти визначають найбільш актуальні питання аналізу художніх творів, які потребують свого опрацювання під час аудиторних занять у вузі: основні відмінності літературознавчого і шкільного аналізів (38%); використання загальновідомих педагогічних технологій навчання у поєднанні з новаторськими (16%); реалізація ідей гуманізації й інтеграції (9%); формування умінь і навичок цілісного аналізу тексту (17%); роль теоретико-літературних понять (12%); специфіка роботи над сюжетом і композицією, особливості аналізу епізоду (9%). Респонденти виділили певні труднощі у проведенні аналізу художнього твору: середній або низький рівні теоретичної підготовки щодо основних засад шкільного аналізу (20%); невміння виділяти і досліджувати всі компоненти змісту і форми художнього твору, розуміти закономірності їх взаємодії (23,4%); відсутність рефлексивних умінь, філологічних здібностей, естетичного смаку, креативності мислення (14%); невміння правильно дібрати ефективні методи, прийоми, продумати види і форми навчальної діяльності (35%).

Проведене анкетування серед студентів дає можливість зробити такі конструктивні висновки:

- спонтанний, безсистемний характер «творчого діалогу» студентів-філологів з програмовими художніми творами, прогалини у використанні новітніх літературознавчих парадигм в аналізі художніх творів;
- відсутність у майбутніх словесників чіткого уявлення про шкільний аналіз, специфіку використання елементів його різних видів і шляхів.

Недоліки підготовки майбутнього вчителя-філолога знайшли відображення і в практиці роботи загальноосвітньої школи. Було проведено індивідуальні бесіди та інтерв'ю із вчителями зарубіжної літератури, під час яких відмічено відсутність чіткого уявлення про оновлення підходів і технологій аналізу художнього твору в системі шкільної літературної і літературознавчої освіти; простежено відсутність сформованих умінь і навичок враховувати історичний, історико-культурний контекст і контекст творчості письменника у процесі аналізу, самостійного оцінно-критичного і творчого мислення, дослідницьких навичок.

Отже, аналіз результатів констатуючого експерименту дає підстави стверджувати, що значній частині респондентів бракує знань із психолого-педагогічних, літературознавчих і фахових дисциплін. Як наслідок, існує значний розрив між знаннями загальноприйнятої теорії та фактичним станом її реалізації у навчальному процесі; спостерігаються певні прогалини у професійно-методичній підготовці словесників щодо аналізу художнього твору на уроці літератури.

Аналіз філософських, психолого-педагогічних, літературознавчих, методичних наукових досліджень, опрацювання нормативних документів щодо викладання зарубіжної літератури у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах, розгляд досвіду роботи викладачів-методистів і вчителів-практиків дає можливість визначити критерії та рівні сформованості вмінь і навичок студентів аналізувати художні прозові твори.

Концептуальна парадигма дефініції «критерій» у наукових джерелах окреслюється такими категоріями, як підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось[1, с. 311]; мірило, ознака, за якою класифікуються, оцінюються відповідним індикатором психічні явища, дії або діяльність, зокрема під час їх формалізації[2, с. 164]; мірило для визначення оцінки предмета, явища; ознака, яка взята за основу класифікації[3, с. 305]; показники, які

поєднують у собі методи розрахунку, теоретичну модель розподілу і правила прийняття рішення про правдоподібність нульової або однієї з альтернативних гіпотез[4, с. 105].

Узагальнюючи сказане, можна зробити висновок про те, що критерії сформованості вмінь аналізу художнього твору – це специфічні ознаки, за допомогою яких можна визначити характер і виявити рівень умінь та навичок майбутніх філологів здійснювати аналіз літературного тексту. Подаємо їх у таблиці.

Таблиця 1

Критерії сформованості вмінь аналізувати художні твори

Компоненти	Показники
Теоретико-пізнавальний	<ul style="list-style-type: none"> – здатність самостійно усвідомлювати наукову інформацію; – оперування сукупністю теоретико-літературних понять; – чітке розмежування дефініцій «літературознавчий аналіз» і «шкільний аналіз».
Предметно-діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> – самостійне й усвідомлене виконання певних дій; – володіння загально педагогічними і методичними методами, прийомами, видами навчальної діяльності; – уміння самостійно здійснювати взаємозв'язок засобів для досягнення поставленої мети.
Аналітико-синтетичний	<ul style="list-style-type: none"> – застосування методичних умінь і навичок у процесі аналізу; – уміння продукувати нові методичні ідеї і перебудовувати вихідну діяльність відповідно до новаторських підходів; – здатність узагальнювати та репрезентувати результат дослідження.

Таким чином, на основі визначених критеріїв було обґрунтовано наступні рівні: відтворювально-копіювальний (початковий), реконструктивно-репродуктивний (середній), реконструктивно-продуктивний (достатній), конструктивно-аналітичний (високий), які характеризувалися як сукупність характерних якостей, що були досягнуті у процесі фахової підготовки.

Початковий (відтворювально-копіювальний) рівень мають студенти (29%), які позбавлені стійкого мотивованого інтересу до читання, сприйняття та аналізу художнього твору; несистемно відтворюють елементарні знання з літературознавчих дисциплін та методик навчання; із загального обсягу навчального матеріалу можуть повторити, відтворити або детально переказати лише окремі наукові постулати; не розуміють істотних відмінностей між літературознавчим та шкільним аналізом, мають початкові вміння та навички здійснювати шкільний аналіз різножанрових творів з застосуванням елементів різних видів та шляхів аналізу, який під час педагогічної практики проводять з учнями на рівні відтворення сюжету виучуваного твору, коментування певного епізоду та цитування запропонованих епізодів замість аналізу. У них відсутнє прагнення до постійного фахового вдосконалення, до прояву власної творчості, не сформований професійний інтерес розглядати художній твір як зразок мистецтва слова, висловлювати власну думку з приводу прочитаного. Їхні узагальнення з приводу вивченого матеріалу мають неконкретний характер.

Середній (реконструктивно-репродуктивний) рівень сформованості умінь аналізувати прозові твори мають майбутні словесники (38%), які виявляють практичний інтерес до читання, сприйняття та аналізу художнього твору, ознайомлені з основними теоретико-літературними поняттями, необхідними для аналізу, але частково або не завжди правильно оперують ними, мають абстрактне уявлення про роль методики викладання зарубіжної літератури у їх професійному становленні. Студенти пробують моделювати плани-конспекти уроків різних типів і форм проведення за зразком, але припускаються помилок. Аналіз художнього твору, який вони проводять з учнями, характеризується стереотипністю,

поверхневістю і вибірковістю, а зміст і форма тексту оцінюються на рівні родових і видових ознак. Під керівництвом викладача вони неповно, але загалом правильно відновлюють або відтворюють в усній формі художній світ, зображений письменником, сюжетні картини, розкриті у виучуваному творі, але не виявляють самостійності під час аналітико-синтетичної діяльності. Студенти виявляють прагнення до професійного самовдосконалення, проте не завжди їм це вдається.

Достатній (реконструктивно-продуктивний) рівень мають студенти (18%), які усвідомлюють важливість процесу читання, сприйняття та аналізу художнього твору, розрізняють теоретико-літературні дефініції, необхідні для аналізу, але не можуть їх чітко сформулювати, стисло окреслюють детермінанти змісту і форми. Під час проведення аудиторних занять вони моделюють план-конспекти уроків різних типів і форм проведення, враховуючи жанрову специфіку творів, під безпосереднім керівництвом викладача-методиста здійснюють аналіз художнього твору (епічного зокрема) у єдності форми і змісту, роблять спробу самостійно осмислити, як привести учнів по шляху від сприймання предметно-уявлених картин, деталей, ситуацій до усвідомлення ними того смислу, який виражає твір. Вони в достатній мірі усвідомлюють прерогативу методики викладання зарубіжної літератури у процесі їх фахової підготовки.

Високий рівень (конструктивно-аналітичний) мають студенти (15%), які чітко усвідомлюють важливість читання, сприйняття і аналізу художнього твору, ефективно і системно застосовують теоретико-літературний інструментарій у практичній діяльності, моделюють плани-конспекти уроків різних типів і форм проведення, проявляючи при цьому здатність до оригінальних рішень різноманітних навчальних завдань, до перенесення набутих знань і вмінь на нестандартній ситуації. Вони уміють самостійно здійснювати шкільний аналіз художнього твору, синтезуючи при цьому завдання літературознавчого (наукового) і шкільного аналізів. Розглядаючи художній текст відповідної жанрово-родової специфіки, майбутні словесники характеризують образну систему, композицію, жанр, авторську концепцію, доводять відповідність між окремими компонентами твору, злагожденість, зумовлену ідейним задумом письменника, висловлюють власне ставлення до проаналізованого твору, самостійно роблять висновки і здійснюють узагальнення, враховуючи при цьому його стильові домінанти. Студенти проявляють професійно-методичні вміння і навички на високому рівні, вміють нестандартно мислити, творчо розвиватися та професійно самовдосконалюватися. Відтак, проведене дослідження виявило, що більшість студентів має середній і початковий рівень сформованих умінь здійснювати шкільний аналіз.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Результати констатуючого експерименту доводять, що досліджувана проблема є актуальною, має теоретичне і практичне значення. Одержані дані дозволяють дійти висновку, що у вузівській практиці виникла необхідність створення методичної системи навчання студентів-філологів шкільного аналізу епічного твору з метою подальшого вдосконалення їхньої літературної освіти та рівня професійної підготовки.

Список бібліографічних посилань

1. Тлумачний словник української мови. Близько 20000 слів і словосполучень / Укл.: Н.Д. Кусайкіна, Ю.С. Цибульняк; за заг. ред. В.В. Дубічинського. Харків, 2010. 608 с.
2. Бродовська В.Й., Грушевський В.О., Патрик І.П. Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів: словник. Київ: Професіонал, 2007. 512 с.
3. Словник іншомовних слів / Укл.: С.М.Морозов, Л.М.Шкарапута. Київ: Наукова думка, 2000. 664 с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 373 с.

References

1. Interpretative dictionary of the Ukrainian language (2010). About 20,000 words and phrases. In V.V. Dubicinsky (Ed.) & Compilers: N.D. Kusaykina, Yu.S. Tsybulniak. Kharkiv. 608 p.
2. Brodovskaya, V.Ya., Hrushevsky, V.O., Patrick, I.P. (2007). Explanatory Russian-Ukrainian dictionary of psychological terms: dictionary. Kiev: Professional. 512 p.
3. Dictionary of foreign words (2000). In S.M. Morozov, L.M. Scaraputa (Compilers). Kyiv: Scientific Thought. 664 pp.
4. Goncharenko, S.U. (1997). Ukrainian Pedagogical Dictionary. Kyiv: Lybid. 373 p.

HRYCHANYK Natalia,

Assistant Lecturer of the Ukrainian Language, Literature and Teaching Methods Department,
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University
e-mail: grichanik73@gmail.com

**ANALYZING THE CURRENT STATE OF FORMATION OF STUDENTS' SKILLS TO REVIEW
EPIC WORKS IN THE PROCESS OF STUDING THE COURSE «METHODS OF TEACHING
FOREIGN LITERATURE»**

Abstract. *The article deals with analyzing the real condition of conducting systematic work by teachers for the forming philologist undergraduates' skills to analyze epic work in the process of mastering the course "Methods of teaching foreign literature". The criteria, indicators and the levels of their formation are determined. The main imperfections in the professional training of intending philologists are highlighted.*

Introduction. *Teaching in a higher educational establishment taking into account the requirements of the Bologna process involves the searching for innovative approaches to the professional and methodical training of intending teachers of Foreign Literature, who must have a high level of theoretical knowledge and well-formed professional skills, wide worldview, the relevant system of values and opinions. One of the strategic vectors of the reforming higher pedagogical education is the issue of teaching intending philologist teachers to work with the text of a literary work. Therefore, there is the necessity to analyze the current state of the above mentioned issue in the practical activities of pedagogical universities, which will enable to find the imperfections of undergraduates' classroom teaching, to identify promising ways of its improving during the educational process of the methods of teaching foreign literature.*

Results. *To study the current state of formation of the philologist undergraduates' skills to analyze literary works art and the skills of teachers, who carry out their professional and methodical training, traditional empirical methods were used: questioning, observing the educational process, individual conversations with teachers and students. The results of it made it possible to identify certain shortcomings in the professional and methodical training of intending teachers of foreign literature. The most significant of them are: the limited amount of classroom work leads to the great consolidation of the educational material or its omission overall; the lack of systematic teacher's work; the stereotypes of forms, methods and techniques of educational activity; conscious ignoring the genre-generic nature of the literary work of art, that is learned.*

When processing the questionnaires of the polled philologist undergraduates, we conclude that the most of them are aware of the importance of developing practical skills of conducting school analyzing of a prose work, emphasizing the importance of taking into account the volume of an artistic text, the image system, the artistic and compositional peculiarities, etc. Intending philologist teachers also determine the most urgent issues of the analyzing a work of art that need to be considered at lecture, laboratory and practical classes: the main differences between literary and school analyzing, the importance of theoretical and literary concepts during school analyzing, the specifics of work on the plot and composition, the peculiarities of the analyzing the episode.

During individual conversations we noticed that philologist teachers do not have the formed skills to take into account historical and cultural contexts and the context of writer creativity in the process of analyzing, lacking the clear idea of innovative approaches and innovative types of analysis in the system of school literary education.

Taking into account the processing of the empirical data of the ascertaining experiment, we develop the criteria of formation the skills to analyze the work of art: theoretical and cognitive, subject and activity, analytical and synthetic. Based on mentioned criteria, we substantiate the following levels: reproductive and copying (initial), reconstructive and reproductive (average), reconstructive and productive (satisfactory), constructive and analytical (high), which are characterized as a set of characteristic qualities that have been achieved in the process of professional training. The conducted research found that the most undergraduates have average and initial level of developed skills to conduct school analyzing.

Conclusion. *Thus, the results of the ascertaining experiment prove that the issue under investigation is relevant, has theoretical and practical significance. The obtained data allow us to conclude that in university practice there is a necessity to create a methodical system of teaching philologist undergraduates school analyzing works of art in order to further improving their literary education and the level of professional training.*

Key words: *analysis; criteria; levels; an epic work; observation; questioning; individual conversation.*

Одержано редакцією 21.01.2018
Прийнято до публікації 01.02.2018